

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Vilniaus dailės akademija

SARTRE'O EGZISTENCINĖS ONTOLOGIJOS PRINCIPAI

Principles of Sartre's Existential Ontology

SUMMARY

The article analyzes existential ontology of Jean-Paul Sartre, perhaps the best known philosopher of the twentieth century, leading figure of French Existentialism, whose writings set the tone for intellectual life after the Second World War. It focuses attention on links of the ontology with phenomenology and non-classical theories of philosophy. The problems of existence, authentic philosophy, internal choice, freedom and intellectual nonconformist position in relation to political authorities are analyzed in details. This approach to the ontological ideas of Sartre enables treating his heritage as a peculiar connection between non-classical, classical and postmodern traditions of thinking.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas prancūziškojo egzistencializmo lyderio Jeano-Paulio Sartre'o egzistencinės ontologijos analizei. Dėmesys sutelkiamas į jo koncepcijos sąsajas su neklasikinės ir fenomenologinės filosofijos tradicija, įvairiais aspektais aptariamas prancūzų mąstytojo egzistencinės ontologijos savitumas, jos santykiai su pirmtakų ir amžininkų koncepcijomis. Detaliai analizuojama Sartre'o egzistencijos, autentiškos filosofijos, vidinio pasirinkimo, laisvės ir nonkonformistinės intelektualo laikysenos valdžios atžvilgiu problemos. Toks požiūris į egzistencinės Sartre'o ontologijos idėjas suteikia galimybę mąstytojo kūrybinį palikimą traktuoti kaip savotišką jungtį tarp neklasikinio ir postmodernaus mąstymo tradicijų.

EGZISTENCIALIZMO TEORINIS PAGRINDIMAS

Po pamatinių Sartre'o egzistencinės filosofijos kategorijų aptarimo galime pereiti prie jo filosofijos teorinių nuosta-

tų pagrindimo. Egzistencializmą jis suprato ne kaip abstrakčią teorinę sistemą, o į konkrečias kritiškai mąstančio žmo-

RAKTAŽODŽIAI: Sartre'as, egzistencializmas, egzistencinė ontologija, būtis, vidinis pasirinkimas, egzistencija, laisvė.
KEY WORDS: Sartre, existentialism, existential ontology, being, internal choice, freedom.

gaus problemas orientuotą filosofiją, kuri daro įmanomu žmogaus gyvenimą jam svetimų neautentiškų vertybių pasaulyje ir kuri teigia, kad bet kokia tiesa ir bet koks veiksmas sąlygoja konkrečią aplinką ir žmogaus subjektyvumo sklaidą. Sartre'as, kaip ir kiti jo bendražygiai – Camus, Malraux, de Beauvoir, – buvo ateistinio egzistencializmo šalininkas. Į savo apmąstymų centrą jis iškėlė individualios žmogaus egzistencijos, laisvės, susvetimėjimo, nerimo, moralinės atsakomybės, absurdo ir maišto idėjas.

Remdamasis Kierkegaardo idėjomis, Sartre'as plėtoja pagrindinę egzistencinės filosofijos nuostatą – „egzistavimas pirmesnis už esmę“⁹. Šis įvairiuose tekstuose nuolatos kartojamas teiginys *pabrėžia vieną centrinių sartriškos egzistencinės filosofijos conceptualių nuostatų, kad žmogiškasis subjektyvumas yra pirminis, lemiantis žmogaus ir jo egzistencijos esmę*. Iš Kierkegaardo perimta pamatinė kategorija „egzistencija“ yra Sartre'o egzistencinės filosofijos ašis. „Egzistencija“ – tai kiekvieną žmogaus subjektyvios būties akimirką veikiantis veiksnys, kurio skiriamieji bruožai – susvetimėjimas, nusivylimas, baimė, šleikštulys, būties džiaugsmingumo ir pusiausvyros praradimas. *Šleikštulyje* ši sąvoka siejama su pasaulio ir žmogiškosios būties prasmingumo praradimu.

Vadinasi, Sartre'as atmeta tradicinę klasikinėje filosofijoje plėtojamą subjekto substancialumo teoriją, kaip trukdančią suvokti tikrąją žmogiškosios būties esmę. Jis iškelia programinę tezę *apie principinį žmogiškosios būties nesubstancialumą*. Kaip ir subjektyviosios ontologijos kūrėjai Kierkegaardas ir Nietzsche, į žmogų jis žvelgia *ne kaip į kažką amžiams duoto, griežtai fiksuoto, tačiau kaip*

į besiskleidžiančių įvairiose situacijose galimybių sumą. Todėl ir žmogus Sartre'o koncepcijoje išsaugoja savo išskirtinį statusą tik tiek, kiek jis realizuoja save, Kierkegaardo žodžiais tariant, „gimdo save laike“.

Iš čia plaukia keli sartriškai egzistencializmo versijai būdingi požiūriai. Pirmia, žmogus aiškinamas kaip įvairių savo individualaus pasirinkimo, valios aktų, poelgių, kurie padeda įgyvendinti užsibrėžtą individualaus gyvenimo programą, visuma. Antra, žmonės patys išsigalvoja vertybes, nors *apriori* gyvenimas neturi prasmės. Todėl sąvoka „gyvenimo prasmė“ vartojama kaip bendrybė, anot Sartre'o, yra tuščia metafizinė abstrakcija, nes realiame gyvenime kiekvienam ją tenka kurti pačiam, individualios valios pastangomis ir konkrečiais darbais. Vadinasi, tai, kuo konkretus žmogus tampa, pirmiausia priklauso nuo jo valios, subjektyvių norų, pastangų ir atkaklumo siekiant užsibrėžtų tikslų.

Autentišką asmenybę Sartre'as, kaip ir neklasikinės filosofijos pirmtakai, aprašo kaip iškrintantį iš įprastinių visuomenėje vyraujančių socialinių santykių, ideologinių, moralinių, estetinių ir kitų nuostatų subjektą. Jis įkūnija pagarbos vertą atsiribojusio nuo stereotipinių požiūrių žmogaus tipą, kuris siekia gyvenimo prasmės pažinimo, dvasinio tobulėjimo. Atmetęs neautentiškas vertybes, toks žmogus neišvengiamai lieka akis į akį su savo būtimi, ties atsiveriančio prieš jo akis *Niekio* praraja, kuri verčia permaštyti gyvenimiškąsias nuostatas.

Sartre'as neigia priežastinio determinizmo dėsnio universalumą ir, priešingai, plėtoja mintį – esmė gimsta be priežasties, skleidžiasi įvairiais pavidalais ir miršta atsitiktinai. Ta pati priežastingu-

mo dėsniams nepaklūstanti beprasmybė gaubia gimimą ir mirtį. Todėl žmogus čia traktuojamas pirmiausia kaip *Niekis*, jis neturi jo kilmę paaiškinančios prigimties. Kita vertus, žmogiškoji tikrovė iškyla kaip visiškai unikali ir nesugretinama su jokia kita. Ir pagaliau, *nežmogiško* virtimo *žmogišku* negali deramai paaiškinti jokie pasauliniai istoriniai procesai. Žmogus, būdamas *Niekis*, yra tarsi skylė būties gelmėse. Vadinasi, žmogiškoji tikrovė sartriškoje egzistencializmo versijoje visiškai lemia pati save ir vienintelis jos „priklausomumas“ nuo pasaulio „būti nepriklausomu nuo jo“, kitaip tariant, „nebūti daiktu ar objektu“.

Akivaizdu, kad Sartre'as savo *Dievo mirties*, žmogaus prigimties ir misijos interpretacijose tolsta nuo Kierkegaardo ir artėja prie ateistinės Nietzsche's pozicijos. „Ateistinis egzistencializmas, kurio atstovas aš esu, – aiškina egzistencializmo kūrėjas, – yra nuoseklesnis. Jis moko, kad jei Dievo nėra, tuomet yra bent jau viena tokia esybė, kurios gyvavimas yra anksčiau už esmę, esybė, kuri pradeda gyvuoti anksčiau, nei ją galima apibrėžti kokia nors sąvoka. Ši esybė yra žmogus.“¹⁰

Polemika su Heideggeriu pabrėžia Sartre'o teiginį, kad aprašinėjant būtį ir egzistencijos problemas negalima pamiršti išskirtinio sąmonės vaidmens, nes antraip toks mąstymas bus nevisavertis ir neišvengiamai pakliūs į natūralizmo ir objektyvizmo aklavietes. Žmogiškoji būtis, anot Sartre'o, ontologinės sąmonės koncepcijos, būtinai privalo jungti savyje kaip neišvengiamą komponentą su aktyvia sąmonės veikla tiesiogiai susijusius vertinimo ir interpretacijos, subjektyvaus tikrovės įsisavinimo elementus, nes tik sąmonės aktyvumas, asmenybės vidinis pasirinkimas ir iš jo išplaukiančios veiklos

formos padeda įveikti asmenybės pasyvumą, inertiškumą ir pasauliui bei egzistencijai gali suteikti prasmę ir vertę. Vadinasi, mesdamas iššūkį lemčiai, pasauliui ir sąmoningai pasirinkdamas žmogus formuoja save kaip individualybę, o kartu artėja prie būties esmės pažinimo.

Siekdamas apmąstyti sąmonę kaip būties esmės pažinimo instrumentą, Sartre'as, pradėdamas ankstyvaisiais veikalais, formuoja savitą *sąmonės ontologiją*, kurią aiškina įjungdamas į ją visas *iki-refleksyvas* sąmonės formas. Žmogiškos sąmonės fenomenas čia tyrinėjamas dviem pagrindiniais aspektais: *ontologiniu* ir *metafiziniu*. Ontologiniame tyrinėjime dėmesį sutelkia į skirtingų sąmonės struktūrų jų individualiose apraiškose analizę, o metafiziniame siekia konceptualiai paaiškinti, kas Visatoje atsitiko, kad nutrūko vientisas būties srautas ir gimė *proveržis*. Taip atsirado kokybiškai nauja žmogiškosios būties forma apdovanota sąmonė, kurią mąstytojas analizuoja ontologiniu aspektu. Jis priešpriešina dvi skirtingas būties formas: *būtį savyje*, pakeičiančią objektyvią tikrovę, ir *būtį sau*, tapačią *žmogiškai realybei*, t.y. sąmonei. Iš čia plaukia radikalus dualistinis *sąmonės* ir *būties* atskyrimas. Siekdamas apibrėžti žmogų, Sartre'as aiškina sąmonės ir žmogiškojo subjektyvumo problemas. Niekas iš egzistencinės filosofijos kūrėjų neskyrė tokio dėmesio žmogaus sąmonės problemų analizei kaip Sartre'as. Čia netgi galima kalbėti apie bemaž vientisą „sąmonės ontologiją“.

Plėtodamas *subjektyviosios ontologijos* idėjas, filosofas nuolatos pabrėžia asmenybės, jos individualios sąmonės, pabrėžtinai subjektyvios gyvenimo pozicijos, subjektyvumo apskritai, individua-

lios atsakomybės už save, savo veiksmus, pasaulį svarbą. „Žodis ‘subjektyvizmas’, – rašo jis, – turi dvi prasmes, ir mūsų priešininkai žaidžia šiomis prasmėmis. Subjektyvizmas reiškia, viena vertus, kad individualus subjektas pasirenka pats save, ir, kita vertus, neįmanomumą žmogui išsiveržti iš subjekto rėmų. Būtent antroji prasmė ir sudaro giliają egzistencializmo prasmę.“¹¹

Subjektyvios sąmonės galimybės, funkcijos, santykiai su išoriniu pasauliu čia aiškinami pasitelkiant fenomenologijos pradininko požiūrį. „Bet kuri sąmonė, – rašo Sartre’as, – kaip parodė Husserlis, yra kokio nors daikto sąmonė. Tai reiškia, kad nėra sąmonės, kuri nesąlygotų transcendentinio objekto, arba, patogiausiu pasakius, sąmonė neturi ‘turiinio’.“¹² Iš čia plaukia Sartre’o įsitikinimas, kad sąmonei iš principo svetimas substancialumas, ji funkcionuoja kaip grynas „reiškinys“, nes gyvuoja tik tuo pavidalu, kuriuo reiškiasi. Tačiau būtent todėl, kad tai yra grynas reiškinys, ji yra ir „totali tuštuma“ (juk visas pasaulis yra už sąmonės ribų).

Kita vertus, sąmonė realiai gyvuoja *būties savyje* paviršiuje ir reaguoja į išorinio pasaulio įvykius. Ji sartriškoje ontologijoje aiškinama kaip *beasmenis laisvų „egzistencijos“ aktų srautas, kuris kuria visus mus supančio pasaulio fenomenus, vadinasi, ir mano didžiai individualų „aš“*. Taip atsiranda požiūris į sąmonę kaip į *būties nebūtį, plyšį* joje, *niekį*. Ir pagaliau, sąmonė čia reiškiasi ir kaip pagrindinė etinės atsakomybės, būties aktyvumo, judėjimo, kokybinės gyvenimo procesų įvairovės versmė, suteikianti absurdiškam ir susvetimėjusiam pasauliui prasmę.

Kritiškai mąstantis žmogus, kuris nerimo būsenoje sužino, kad jo gyvenimo

aplinkybės siejasi su atsakomybe, evoliucionuoja į visišką vienatvę ir išgyvena kančias. Jam tampa svetimi banalūs pasiaiškinimai dėl veiklos trūkumų ar nepadarytų darbų. Žmogiškosios būties tikrovė Sartre’o, kaip ir Kierkegaardo, veikaluose, yra neatsiejama nuo viską persmelkiančių nerimo, baimės, nusivylimo ir kančios jausmų, kadangi žmogaus sąmonę nuolatos persekioja nepasiekiamas *būties pilnatvės* vaizdinys.

Sartre’as filosofiniuose ir literatūriniuose tekstuose daug rašo apie nerimo, nusivylimo, susvetimėjimo, baimės kamuojamo žmogaus jausmus, aiškinasi jų kilmę ir prigimtį. „Pirmiausia, – teigia jis, – reikia sutikti su Kierkegaardu, kad nerimas skiriasi nuo baimės tuo, kad baimė yra esybių baimė pasaulio aki-vaizdoje, o nerimas yra nerimas savo paties atžvilgiu. Galvos svaigulys yra nerimas tuo laipsniu, kuriuo aš bijau ne atitrūkti į bedugnę, o šokti į ją.“¹³ Šie kamuojantys nerimo, baimės, atotrūkio tarp siekiamybės ir niūrios priešiško pasaulio tikrovės išgyvenimai gimdo kitus susvetimėjimo, nusivylimo ir kančios jausmus. Iš čia plaukia Sartre’o išvada, *kad jau iš prigimties žmogiškoji realybė – nelaiminga sąmonė, kuri neturi jokios vilties įveikti šią tragišką būseną*.

Su nerimo ir baimės sąvokomis tiesiogiai siejasi ir kita iš Kierkegaardo perimta sąvoka *susvetimėjimas*. Šiuolaikinis žmogus Sartre’o veikaluose vaizduojamas kaip susvetimėjusiame, standartizuotame pasaulyje veikiantis subjektas, kuris yra priverstas taikytis prie nepaprastą galią įgavusių socialinių institucijų kontrolės. Potvarkiai ir įsakai apriboja asmenybės kūrybinės veiklos laisvę ir įtvirtina vergiškos sąmonės viešpatavimą. Individas lygiuojasi į masinei sąmo-

nei įprastas standartines elgesio formas. Tokioje nuasmenintoje visuomenėje kritiškai mąstantis ir giliau suvokiantis žmogus yra pasmerktas neautentiškai būčiai, susvetimėjimui. Tačiau joje puikiai jaučiasi įvairios „padugnės“ (*salauds*), prisi-taikėliai, konformistai, nenaudėliai, niekšai, šunsnukiai, o išstumti į socialinio gyvenimo paribius kritiškai mąstantieji neišvengiamai jaučia slegiantį susvetimėjimą, nusivylimą dėl būties prasmės, šleikštulį, visa tai trukdo formuoti save kaip autonomišką asmenybę, kuriančią individualią istoriją. Atskirai asmenybei išsiveržti iš institucijų totalios kontrolės, masinės konformistinės sąmonės apribojimų įtakos beveik neįmanoma, nes pavieniui daugumos valia yra neįveikiama.

Iš čia plaukia išvada, kad *išsivadavimas iš šios tragiškos neautentiškos būties slegiančios būsenos gali būti tik kolektyvinis, tačiau tam reikia surasti žmogaus poreikius tenkinančią bendraminčių grupę, kuri būtų pajėgi pralaužti asmenybės susvetimėjimo sieną.*

Vadinasi, susvetimėjusi nuo savęs, kitų žmonių, asmenybė masinių stereotipų valdomoje visuomenėje priverstinai „gyvena“ pilką nuasmenintą gyvenimą, tačiau toks gyvenimo būdas netenkina kūrybingos, jaučiančios savo vertę ir siekiančios atskleisti joje slypinčias potencialias asmenybės, ieškančios harmoningų santykių su pasauliu ir artimais žmonėmis. Todėl ji maištauja ir ieško tokių patikimų egzistencijos būdų, kurių pasirinkimas atveria kelius laisvei.

VIDINIO PASIRINKIMO IR LAISVĖS GALIA

Pagaliau priartėjome prie vieno centrinių Sartre'o egzistencinės filosofijos dėmenų – *laisvės*, kuriai jis gieda himnus daugelyje tekstų. Laisvė buvo viena svarbiausių jį nuo ankstyvųjų darbų iki gyvenimo pabaigos dominusių filosofinių problemų. Ji įgauna beveik kosminę reikšmę, savo interpretacijos dramatiškumu dažnai nustelbdama „egzistenciją“. Viename pokalbyje su Simone de Beauvoir Sartre'as prasarė, kad „*Būtis ir Niekis* yra – kūrinys apie laisvę“.¹⁴

Laisvė Sartre'o *traktuojama kaip pamatinis ir universalus žmogaus egzistencijos principas, lemiantis etines jo nuostatas, elgesį*. Kita vertus, ji iškyla ir kaip absoliuti, nekvestionuojama, amžiams duota vertybė („žmogus yra pasmerktas laisvei“). Čia norėtųsi atkreipti dėmesį, kad „absoliučios laisvės“ *savybė, kurią Sartre'as priskiria žmogui, pirmiausia yra mąstymo, vi-*

dinio pasirinkimo laisvė, kuri skleidžiasi gryniosios dvasios ir abstrakčių idėjų plotmėje. „Laisvė, – aiškina Sartre'as, – ir yra žmogiškoji būtis, pašalinanti savo praeitį iš vyksmo ir išskirianti savąjį niekį.“¹⁵

Konkrete su realia tikrove susijusi situacija įveda į šią laisvės sampratą savų pataisymų ir parametru, tačiau ta situacija, į kurią yra įmestas konkretus žmogus, negali būti įvardijama nei objektyvia, nei subjektyvia, nes pavienės struktūros yra griežtai objektyvios, o kita vertus, subjektyvios, juk žmogus gyvena konkrečių daiktų, reiškinių, socialinių santykių ir įtampų aplinkoje, jo sąmonė suvokia ir vertina tikrovės reiškinius subjektyviai. Todėl ir „situacijos“ kategorija Sartre'o koncepcijoje įgauna dualistinį atspalvį. Ji tuo pačiu metu atspindi žmogaus laisvę ir kartu jos „realumą“ ir „atsitiktinumą“ kaip būtina prielaidą

buvimo konkrečiame pasaulyje, tarp daugybės kitų žmonių, supančių daiktų ir reiškinių. Iš čia plaukia išvada, kad „kiekvienam konkrečiam atveju laisvė negali turėti jokio kito tikslo be savęs pačios; jei pats žmogus pripažino, kad jis pats nustato vertybes, vadinasi, visiškai vienas (dans le délaissement) jis gali norėti tik vieno, o būtent – laisvės kaip visų vertybių pagrindo.“¹⁶

Kita vertus, laisvės sąvoka Sartre'ui asocijavosi ne su išoriniais laisvę ribojančiais veiksniais, o *pirmiausia su įsisaugančia asmenybės egzistencine pozicija, jos aiškiu vidiniu gyvenimiškos pozicijos pasirinkimu*, todėl ir *Būties ir Niekio* rašymo metu fašistų tankų užtvindyta Prancūzija jam yra laisva tiek, kiek jos gyventojai geba pasirinkti laisvo žmogaus poziciją. Taigi ir išsilaisvinimas, anot Sartre'o, *visada ir pirmiausia yra savęs išvadavimas*. „Mes, – rašo jis būdinga paradoksalia minčių dėstyimo maniera, – niekuomet nebuvome tokie laisvi kaip vokiečių okupacijos laikais. Mes praradome visas teises – pirmiausia kalbėjimo teisę; mums kasdien drėbdavo į akis įžeidinėjimus, o mes turėjome tylėti; mus masiškai deportuodavo kaip darbininkus, kaip žydus, kaip politinius kalinius; visur – sienose, laikraščiuose, ekranuose – mes regėjome tą šlykštų bespalvį veidą, kurį mūsų engėjai vadino mūsų veidu: būtent todėl mes buvome laisvi.“¹⁷ Vadinasi, laisvė, kaip ir egzistencija, yra pirmesnė esmei. Kaip ir Kierkegaardo koncepcijoje, ji siejama su kita „vidinio asmenybės pasirinkimo“ problema. Filosofas skatina žmonių suvokimą, kad *jie yra savo likimo kalviai, todėl kiekvienas pats privalo atsakingai rinktis gyvenimišką poziciją ir jos įgyvendinimo programą*. Sartre'as smerkia bet kokią asmenybės dvasios pasyvumą, abejin-

gumą pasaulyje vykstantiems negatyviems reiškiniams, nes tai sudaro prielaidas blogio išsikerojimui. Iš čia plaukia teiginys, kad individo laisvė, kaip neramaus kūrybiško subjektyvumo raiškos forma, gali skleistis tik kaip *būties dekompresija (décompression d'être)*, atsiradimui joje *skilimo, plyšio, skylės, nebūties (néant)*.

Todėl žmogus, anot Sartre'o, *yra toks, kokį pats save sukuria*. Tai pirmas pamatinis sartriškosios ateistinio egzistencializmo versijos principas. Mąstytojo piešiamame pasaulyje, skirtingai nei Kierkegaardo, nėra Dievo, kuris iš anksto suteiktų gyvenimui prasmę, tad žmogus priverstas laisvu individualios valios judesiu pats apsibrėžti egzistenciją. Žmogus negali iš pradžių būti, o tik paskui mąstyti ir rinktis, todėl vidinio asmenybės pasirinkimo problema Sartre'o koncepcijoje įgauna išskirtinę svarbą. Pasirinkimą knygoje *Būties ir Niekio* jis apibūdina kaip „fundamentalią laisvės aktą“, *kuris suteikia prasmę žmogaus gyvenimui ir veiklai*. Tačiau sartriškoji „pasirinkimo“ sąvoka čia praranda Kierkegaardo veikalams būdingą vidinį dramatiškumą, psichologinę įtampą ir įgauna su atsakomybe susijusį etinį atspalvį.

Šis pasirinkimas Sartre'ui yra kupinas sąmoningumo jausmo ir neatsiejamas nuo suvokimo vertės to, ką renkames. Žmogus, rinkdamasis savo gyvenimiškąją poziciją, visada yra vienas besikeičiančių aplinkybių akivaizdoje. Todėl jo pasirinkimas yra sąlygojamas konkrečios situacijos, o moralinė problema renkantis išlieka. Žmogus renkasi savo gyvenimiškąją poziciją net tuomet, kai jis, bėgdamas nuo atsakomybės, nieko nesirenka, užima lūkuriavimo poziciją, tačiau ir tokia „nesirinkimo“ pozicija tikrovėje yra pasirinkimas. Bailys, neturintis ryžto,

tokiu ir išlieka. Tai, ką renkamės, anot Sartre'o, turi būti kažkas gera ne tik sau, bet ir visiems kitiems. Vadinasi, žmogus yra vienodai atsakingas ir už save, ir už kitus. Pasirinkdamas save, jis pasirenka ir žmogų apskritai.

Todėl kiekviena asmenybė turi ne abejingai susitaikyti su pasaulyje gyvuojančiomis blogio apraiškomis, tačiau aktyviai kovoti su jo pažabojimu. Šios dramatiškos kovos sėkmė dažnai priklauso ne tik nuo individo, bet ir nuo jo galimybių bei kompetencijos ribas peržengiančių objektyvių aplinkybių. Suvokusi laisvę, asmenybė suvokia, kad istoriją gali kurti ir ji. Tikroji laisvė, anot mąstytojo, prasideda anapus nusivylimo, kai asmenybė suranda savyje jėgų išsilaisvinimui iš neautentiškos būties formų ir kyla į kovą su blogiu vardan humanistinių idealų.

Tačiau kartu Sartre'as atskleidžia „buvimo laisvės kelyje“ sudėtingumą, kad laisvė nuolatos yra pavojuje. Kadangi laisvė tiesiogiai siejasi su subjektyviais veiksniais ir konkrečia sąmone, dėl jos reikia kovoti ir ją ginti nuo įvairių pasikėsinimų į jos galimybių apribojimus. Iš čia kyla įsitikinimas, kad būti laisvam pirmiausia reiškia būti autonomiška ir savitai mąstančia asmenybe, tokia, kuri *savo santykiuose su pasauliu ir kitais nuolatos formuoja save, tarsi „surenka“ save iš daugybės bruožų, savybių ir kartu kuria kaip autonomišką asmenybę*. Laisvė yra ne tik galimybė formuoti save, būties perspektyvas, bet ir sunki, reikalaujanti pilietiškumo ir drąsos moralinė atsakomybė, kurios jausmą vėliau Sartre'as išplėtė iki begalybės: savo tapsme žmogus turi suvokti, kad „moraliai yra atsakingas už visa ir viską, kas vyksta pasaulyje“.

Sartre'as ne tik skelbė šias humanistines idėjas, tačiau ir kasdieniame gyve-

nime jomis rėmėsi. Dalyvaudamas įvairiuose visuomeniniuose sąjūdžiuose jis aktyviai protestavo prieš kolonijinius karus, ypač Alžyro karą, vengrų sukilimo 1956 m. numalšinimą, pasmerkė Vietnamo karą, Kubos blokadą, Prahos pavasario 1968 m. užgniaužimą, kartu su B. Russellu ir kitais intelektualais surengė tribunolą JAV karo nusikaltimų Vietname pasmerkimui, demonstratyviai rėmė SSRS disidentus. Reagavimas į naujus gyvenimo iššūkius, kintančią geopolitinę situaciją, nebijojimas keisti savo požiūrių labai būdingas jo maištingam ir nenuolankiam charakteriui. Pvz., po karo užsikrėtęs komunizmo idėjomis, gyvenimą jis baigė aršiu antikomunistu ir ekstremistinių kovos formų šalininku. Visą gyvenimą buvęs karingu ateistu, gyvenimo pabaigoje priėmė judaizmą.

Šis Sartre'o maištingumas, nonkonformizmas, asmenybės laisvė ir nesusitaikymas su valstybinių ir biurokratinių institucijų teroru žavėjo maištingą jaunąją kartą, įvairių radikalių kairuoliškų grupuočių lyderius ir darė didelę įtaką „naujųjų kairiųjų“ ir bitnikų judėjimams. Jo nonkonformistinėmis ir humanistinėmis idėjomis rėmėsi kairuoliškų, dažnai ir ekstremistinių, jaunimo grupuočių šalininkai. Pažymėtina, kad 1968 m. kontrkultūros sąjūdžio ir Prancūzijos studentų sukilimo metu Sorboną užėmę maištaujantys studentai plačiai rėmėsi jo savitai suprastomis idėjomis ir kontrkultūros apogėjaus metu į universitetą įsileido vienintelį Sartre'ą.

Mąstytojo požiūris į asmenybės laisvę varžančią institucinę priklausomybę atskleidė daugelyje demonstratyvių nonkonformistinių, dažnai visuomenę šokiravusių, poelgių. Pvz., 1945 m. Sartre'as atsisakė *Garbės legiono* (*Légion d'honneur*)

ordino apdovanojimo, 1964 m. – jam skirtos Nobelio literatūrinės premijos. G. Marcelis tuoju pat po žinios apie Nobelio premijos suteikimą Sartre'ui straipsnyje, paskelbtame *Nouvelles littéraires*, ne be ironijos pastebėjo, kad Nobelio komitetas, suteikdamas jam 1964 m. premiją, „išaukština Vakarų duobkasį“¹⁸.

Aiškindamas šių oficialių išskirtinumo ženklų atsisakymo priežastis Sartre'as teigė, kad kūrėjas, užimantis konkrečią poziciją politinėje, socialinėje ir kultūrinėje srityje, turi veikti tik jam pačiam, jo talentui pavaldžiomis priemonėmis: jei kalbame apie rašytoją – žodžiu. Bet kokie išskirtinumo ženklai, jo įsitikinimu, „daro skaitytojams spaudimą, kurį aš laikau nepageidaujamu. Juk yra skirtumas tarp parašo *Jean-Paul Sartre* ir *Jean-Paul Sartre*, Nobelio premijos laureatas. Rašytojas, sutikęs su tokiais išskirtinumo ženklais, su savo pozicija susieja ir jį pagerbusią asociaciją ar institutą. Taip, mano simpatijos Venesuelos partizanams liečia tik mane vieną.“¹⁹ Tačiau jis padarė išimtį, kai atsisakęs daugybės kitų prestižinių universitetų pasiūlymų, 1976 m. tapo Jeruzalės universiteto *Honoris Causa*, t.y. garbės daktaru.

Taigi Sartre'o filosofija jautriai atspindėjo stiprėjančias žmonių susvetimėjimo tendencijas, sąmonės bei tradicinių Va-

karų kultūros ir meno vertybių krizę. Jo, kaip ir kitų egzistencinio mąstymo išpažinėjų, požiūris į filosofiją, jos uždavinius, tikslus, kategorijų pasaulį buvo neįprastas, nes jie nesidomėjo tradicinėmis sistemingai gvildenamomis spekuliatyvosios filosofijos problemomis. Pagrindinės Sartre'o filosofiniuose ir literatūriniuose kūriniuose plėtojamos temos – žmogaus likimas, gyvenimo prasmės ieškojimas, pasirinkimas, kūrybinė asmenybės sklaida, jos laisvė – artimos intelektualams ir meninei inteligentijai, todėl egzistencinės Sartre'o idėjos sulaukė tarptautinio atgarsio. Sartre'o autoritetas ir įtaka Prancūzijos intelektualiam elitui ir jaunuomenei, godžiai skaičiusiai jo knygas, buvo didžiulis. Jo pasitraukimas dėl sunkios ligos daugelio buvo suvoktas kaip nacionalinė tragedija, konkrečios, humanistinių idealų kupinos, epochos pabaiga. Neatsitiktinai per Sartre'o laidotuves Paryžiaus gatves užtvindė 25000 žmonių. Tai buvo antros (po V. Hugo) tokios laidotuvės, kurios liudijo ne tik apie intelektualų, filosofijos, literatūros, meno mylėtojų, bet ir paprastų prancūzų pagarbą šiam valdžios (dėl nuolatinės jos kritikos) nemėgiamam, tačiau nuosekliai teigusiam mąstymo ir būties vienovę prancūzų mąstytojui.

Literatūra ir nuorodos

- ⁹ Jean-Paul Sartre. *L'existentialisme est un humanisme*, p. 26.
¹⁰ Ten pat, p. 30.
¹¹ Ten pat, p. 31.
¹² Jean-Paul Sartre. *L'Être et le Néant: Essai d'ontologie phénoménologique*, p. 17.
¹³ Ten pat, p. 64.
¹⁴ Simone de Beauvoir. *La Cérémonie des adieux*. – Paris, 1981, p. 505.

- ¹⁵ Jean-Paul Sartre. *L'Être et le Néant: Essai d'ontologie phénoménologique*, p. 64.
¹⁶ Jean-Paul Sartre. *L'existentialisme est un humanisme*, p. 69.
¹⁷ Jean-Paul Sartre. Paris sous l'Occupation. // Sartre J.-P. *Situations, III*. – Paris, 1949, p. 11.
¹⁸ Gabriel Marcel. *Prise de la position*. // *Nouvelles littéraires*, 1964, X, 29.
¹⁹ Жан-Поль Сартр. *Тошнота*, с. 493.